

รูปแบบความร่วมมือกลุ่มบุคคลเพื่อความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทาน ข้าวหอมมะลิ จังหวัดร้อยเอ็ดในภาวะที่เกิดภัยแล้ง

Individual group coordination patterns for business continuity In Thai Hom Mali Rice supply chain in RoiEt province during a drought period

ณัฐวัฒน์ วงศ์ศิริคุณากร¹

บรรพต วิรุณราช²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาและแนวทางการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง 2) ค้นหารูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง โซ่อุปทานข้าว ประชากรประกอบด้วยกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) รูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus group) ทุกกลุ่มในโซ่อุปทานข้าว โดยมีผลการวิจัย ดังนี้

1. แนวทางการดำเนินการเพื่อความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวหอมมะลิจังหวัดร้อยเอ็ดในภาวะเกิดภัยแล้ง ได้แก่ 1) การบริหารจัดการแหล่งน้ำต้นทุนเป็นบ่อบาดาล 1 บ่อ/5 ไร่ หรือขุดสระ 1 บ่อ/10 ไร่ โดยกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก 2) การสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้ชาวนาในฤดูกาลผลิตต่อไปหลังเกิดภัย โดยกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก 3) การทบทวนแผนการตลาด การตลาดจำหน่ายข้าวสารทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ โดยกลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร

2. แนวทางความร่วมมือภายในโซ่อุปทานข้าว ได้แก่ 1) การวางแผนการผลิต แผนการรับซื้อ แผนการจำหน่ายให้สอดคล้องกัน 2) การบริหารจัดการเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐาน มีการกันเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้กั๊ยมหลังเกิดภัย 3) การแปรรูปข้าวเปลือกที่ไม่ได้คุณภาพหลังการเกิดภัยให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อเพิ่มมูลค่า

3. แนวทางความร่วมมือนอกโซ่อุปทานข้าว ได้แก่ 1) การจัดหาแหล่งน้ำต้นทุนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง 2) การส่งเสริมและสนับสนุนปัจจัยการผลิตและพัฒนาองค์ความรู้แก่ชาวนาให้สามารถรับมือกับภัยแล้งได้ 3) การควบคุมเมล็ดพันธุ์ข้าวและการบริหารจัดการเมล็ดพันธุ์ข้าวหลังเกิดภัย 4) การพัฒนาองค์ความรู้ผู้ประกอบการเพื่อขยายตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ

คำสำคัญ : ความต่อเนื่องทางธุรกิจ, โซ่อุปทานข้าว, ภัยแล้ง

¹ ดุษฎีนิพนธ์ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาองค์การและการจัดการสมรรถนะของมนุษย์ วิทยาลัยพณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยพณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ABSTRACT

The objective of this research was to investigate the patterns of coordination of individual group in the supply chain of Thai Hom Mali rice in Roi-Et province during a drought periods in order to create the business continuity of the supply chain of rice. The subject consisted of paddy producers, paddy supply group, rice mills and the rice supplier. Researchers used qualitative research and focus groups with all groups in the rice supply chain. The results were as follows.

1. Guidelines for Business Continuity of the Hom Mali Rice Supply Chain in Roi-Et in Drought Period were as follows: (1) water resources were managed into one 5-Rai groundwater well/ or 5 Rai Excavation / 10 Rai groundwater well by paddy producers (2) inputs were provided to farmers in the next production season after the disaster by the paddy suppliers and (3) the marketing plan was reviewed by the rice producers and rice suppliers and they had to find local and international rice markets.

2. Collaborative approaches within rice supply chains include (1) production planning, purchase plan and distribution plan should be consistent. (2) Rice seed management should be standard and there should be rice-seed loan after the disaster. (3) Unqualified paddy should be processed into various products to add value.

3. Guidelines for outside coordination of the supply chain of rice include: (1) water resources should be supplied by the relevant government agencies, (2) inputs for production should be promoted and supported and there should be the development of knowledge for farmers to cope with drought. (3) There should be control of rice seed and management of rice seed after disaster; and (4) Entrepreneurial knowledge should be developed to expand domestic and foreign markets.

Keywords: Business continuity, Rice Supply Chain, Drought

บทนำ

ภายใต้สถานการณ์ภัยพิบัติที่มีแนวโน้มความรุนแรงและความถี่เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. 2557) ภาคการเกษตรจำเป็นต้องให้ความสำคัญเพื่อเตรียมการเผชิญและรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศรวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของฤดูกาล ยิ่งประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีรูปแบบการพัฒนาและวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการผลิตข้าวแบบอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก จะทำให้ความแปรปรวนของทรัพยากรน้ำที่ลดลงต่อระบบการผลิตมากขึ้นและยากที่จะทำนายนายสภาวะอากาศในแต่ละปีได้ (สมหมาย เลิศนา และคณะ, 2557) ภัยแล้งถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตข้าวมีความแปรปรวนโดยเฉพาะการผลิตข้าวนาน้ำฝน

ข้าวเป็นพืชที่มีความสำคัญและมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาช้านานสะท้อนถึงการดำรงอยู่ของสังคมไทยผ่านพิธีกรรมต่างๆ คติความเชื่อ วิถีชีวิตของคนในสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันข้าวยังเป็นพื้นฐานสำคัญในระบบเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนไทยตราบนานนับพันปี (จรัญจิต เฟิงรัตน์ และ สุวัฒน์ เจียรระดมน์, 2553) ในปี พ.ศ. 2493-2495 ภาครัฐได้มีรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองทั่วประเทศอย่างจริงจังเพื่อหาพันธุ์ข้าวให้ชาวนานำไปปลูก ในจำนวนนี้มีพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 หรือที่เรียกกันว่าข้าวหอมมะลิรวมอยู่ด้วย (กรมวิชาการเกษตร, 2541) เป็นข้าวที่มีคุณภาพดีเยี่ยมและเป็น

ที่นิยมของผู้บริโภคทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ (วราพงษ์ ชมาฤกษ์ และคณะ, 2554) พื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด มีพื้นที่ทั้งสิ้น 2,107,690 ไร่ ดินในบริเวณดังกล่าวเป็นดินร่วนปนทราย ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ บางบริเวณเป็นดินเค็ม การเพาะปลูกข้าวอาศัยสภาพน้ำฝนเป็นหลัก มักประสบกับความแห้งแล้งอยู่เสมอ (สมนึก จงเสริมตระกูล และคณะ, 2558) การปลูกข้าวทำได้เพียงปีละ 1 ครั้ง จังหวัดร้อยเอ็ดมีพื้นที่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ถึงร้อยละ 46.82 (จำนวน 986,807 ไร่) ถือว่ามีจำนวนมากที่สุด รองลงไปคือ สุรินทร์ จำนวน 575,993 ไร่ ศรีสะเกษ จำนวน 287,000 ไร่ มหาสารคาม จำนวน 193,890 ไร่ และยโสธร จำนวน 64,000 ไร่ (สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด, 2559) การนำพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 มาปลูกในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ครั้งแรกเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2524 โดยโครงการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว ต่อมากรมทรัพย์สินทางปัญญา ได้ขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ ในปี พ.ศ. 2550 ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเขตทุ่งกุลาร้องไห้ และใน พ.ศ. 2556 สหภาพยุโรปได้ให้การรับรองการขึ้นทะเบียนข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2556 (สมนึก จงเสริมตระกูล และคณะ, 2558)

ผลผลิตข้าวหอมมะลิจากทุ่งกุลาร้องไห้มีเอกลักษณ์ที่สำคัญและแตกต่างไปจากข้าวหอมมะลิที่ผลิตจากแหล่งปลูกอื่นๆ ในเรื่องของความหอม ความเรียวยาว และความอ่อนนุ่ม (สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด, 2559) กลายเป็นสินค้าที่สำคัญต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการผลิตข้าวเพื่อการค้ามากขึ้น ทำให้เกิดกลุ่มต่างๆ ในโซ่อุปทานข้าวในเชิงพาณิชย์ เริ่มตั้งแต่อุตสาหกรรมต้นน้ำของโซ่อุปทานคือกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก (ชาวนา) อุตสาหกรรมกลางน้ำของโซ่อุปทาน คือกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก (พ่อค้าคนกลาง กลุ่มเกษตรกร ตลาดกลาง) และอุตสาหกรรมปลายน้ำของโซ่อุปทาน คือกลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร (โรงสีข้าว สหกรณ์การเกษตร) และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร (พ่อค้าส่งออก ห้าง พ่อค้าขายส่ง / ขายปลีก) ดังนั้น การหาแนวทางการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้งและการหารูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้งในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดจึงมีความสำคัญที่ต้องดำเนินการ เพื่อให้การดำเนินการทางธุรกิจของอุตสาหกรรมข้าวหอมมะลิดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องแม้จะเกิดภัยแล้งก็ตามและเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่เห็นชอบในหลักการยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดด้วยโมเดล “ร้อยเอ็ด 4.101” ในการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง
2. เพื่อค้นหารูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตเชิงพื้นที่

ศึกษาในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดในเดือน ตุลาคม 2558 สิ้นสุด ในเดือน กันยายน 2559

ขอบเขตเชิงปริมาณ

กลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก ประชากร คือ ศูนย์การเรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรจังหวัดร้อยเอ็ด ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 จำนวนทั้งสิ้น 20 ศูนย์การเรียนรู้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive method) จำนวน 10 ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้แห่งละ 1 คน เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นประธานศูนย์การเรียนรู้หรือผู้แทน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก ประชากร คือสหกรณ์การเกษตรที่รวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 มีจำนวนทั้งสิ้น 18 แห่ง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive method) จำนวน 11 แห่ง เป็นผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรที่มีประสบการณ์ในการรับซื้อข้าวเปลือก

กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร ประชากร คือ ผู้ประกอบการโรงสีข้าวที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและเป็นสมาชิกชมรมโรงสีข้าวจังหวัดร้อยเอ็ด มีจำนวนทั้งสิ้น 46 ราย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive method) จำนวน 14 ราย เป็นผู้ประกอบการโรงสีขนาดใหญ่ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มที่ 4 กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ประชากร คือ ผู้ประกอบการที่จำหน่ายข้าวสารรายใหญ่ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 มีจำนวนทั้งสิ้น 46 ราย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive method) จำนวน 10 ราย เป็นผู้จำหน่ายข้าวสารรายใหญ่ที่จำหน่ายภายในประเทศหรือต่างประเทศที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตเชิงคุณภาพ

ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) รูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus group) จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารความต่อเนื่องทางธุรกิจจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากมาตรฐานการบริหารความต่อเนื่องทางธุรกิจ ได้แก่ มาตรฐาน BS 25999 มาตรฐาน ISO22301 และมาตรฐาน มอก.22301

ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยเทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยการสร้างแบบสอบถามปลายเปิดที่ผ่านการทดสอบหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของเทคนิคการสนทนากลุ่ม และผ่านคณะกรรมการจริยธรรมของวิทยาลัยพาณิชย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ไปประชุมสนทนากลุ่ม สอบถามความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งการสนทนากลุ่มออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร

ขั้นตอนที่ 3 สรุปรายละเอียดสาระสำคัญจากการสนทนากลุ่มของแต่ละกลุ่ม ส่งให้ผู้เข้าร่วมสนทนาตรวจสอบและยืนยันผลการประชุมสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม ทั้ง 4 กลุ่ม ไปประชุมรับฟังความคิดเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อหาแนวทางในการดำเนินการและหารูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง

สรุปผลการวิจัย

ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในเชิงพาณิชย์ จะเริ่มต้นที่กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก (ชาวนา) เป็นกลุ่มแรก โดยชาวนาจะทำการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วนำไปหว่าน/ดำและดูแลข้าวไปจนถึงการเก็บเกี่ยว กระบวนการนี้จะใช้เวลาตลอดฤดูกาลผลิตประมาณ 4 เดือน เป็นกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวที่ได้รับผลกระทบโดยตรงกรณีการเกิดภัยแล้ง ดังนั้น ตลอดระยะเวลาการผลิตชาวนาจะเตรียมความพร้อมรองรับความเสี่ยงจากภัยแล้งที่อาจเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนการเกิดภัยแล้ง ขณะการเกิดภัยแล้งและหลังการเกิดภัยแล้ง โซ่อุปทานต่อมาคือ กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก จะทำหน้าที่ในการรวบรวมข้าวเปลือกจากชาวนาและมักมีข้อจำกัดในเรื่องของช่วงเวลาในการรวบรวมข้าวเปลือกเพราะการเก็บเกี่ยวข้าวมักจะอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน ประกอบกับพฤติกรรมการผลิตของชาวนาได้เปลี่ยนไปจากการใช้แรงงานคนเกี่ยวข้าวแล้วตากข้าวให้แห้งก่อนนำไปขาย กลายมาเป็นการใช้รถเกี่ยวและขายข้าวสด จึงทำให้การบริหารจัดการข้าวเปลือกที่รับช่วงต่อจากชาวนาต้องมีอุปกรณ์และเครื่องมือที่พร้อมในการตากข้าว การอบความชื้น การเก็บรักษาข้าวเปลือกให้คงคุณภาพ ผลกระทบจากภัยแล้งที่กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือกจะได้รับคือปริมาณผลผลิตข้าวอาจมีจำนวนน้อยกว่าแผนการรับซื้อที่วางไว้ เมื่อมีการรวบรวมข้าวเปลือกแล้วห้วงโซ่อุปทานถัดไปคือกลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร (โรงสี) และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะมีแผนการผลิตและแผนการจำหน่ายที่เป็นระบบ จะทำการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารตามแผนการจำหน่ายและแผนการสั่งซื้อ เป็นกระบวนการสิ้นสุดของโซ่อุปทานข้าวของการวิจัยในครั้งนี้

กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร จากการวิจัยพบว่า ภัยแล้งที่เกิดขึ้นจะไม่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับกลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร (โรงสี) มากนัก เพราะอยู่ในช่วงอุตสาหกรรมปลายน้ำของโซ่อุปทานข้าว กล่าวคือ ปริมาณการรับซื้อข้าวเปลือกและปริมาณการผลิตข้าวสาร ได้มีการวางแผนการรับซื้อและแผนการผลิตที่เป็นระบบอยู่แล้ว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณข้าวจากอุตสาหกรรมต้นน้ำของโซ่อุปทานเพียงอย่างเดียว กลุ่มผู้ผลิตข้าวสารจึงให้ความสำคัญกับตลาดผู้รับซื้อข้าวสารมากกว่าว่าในแต่ละปีตลาดมีความต้องการข้าวสารในปริมาณมากน้อยเพียงใดเพื่อที่จะวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด กรณีเกิดภัยแล้งผลกระทบจะส่งผลกระทบต่อขบวนการในการหาเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะใช้ในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป กลุ่มโรงสีจึงได้กันเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้สำหรับให้ขบวนการในพื้นที่ได้มีทางเลือกในการซื้อหรือกั๊ยืมเมล็ดพันธุ์เพื่อให้โซ่อุปทานสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องต่อไป

กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร จากการวิจัยพบว่า ปัจจุบันปริมาณการสั่งซื้อข้าวสารมีจำนวนน้อยทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ การหาตลาดจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดไม่ว่าจะในกรณีที่มีการเกิดภัยแล้งหรือไม่ก็ตาม การดำเนินการรองรับภัยแล้งที่กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสารดำเนินการคือการจัดทำแผนบริหารความเสี่ยงควบคู่กับแผนการผลิตและแผนการจำหน่าย ปริมาณข้าวสารที่มีอยู่ในสต็อกมีปริมาณมากเพียงพอสำหรับการส่งออกหรือการจำหน่ายภายในประเทศ แต่ปริมาณความต้องการของลูกคามีจำนวนน้อยหรือไม่ก็เสนอราคาต่ำที่ต่ำกว่าต้นทุนทำให้ผู้ประกอบการไม่สามารถขายข้าวสารได้ ยิ่งปริมาณข้าวสารของผู้ประกอบการมีปริมาณมากเท่าใดยิ่งทำให้ราคาของข้าวเปลือกลดต่ำลงไม่ว่าจะเกิดภัยแล้งหรือไม่ก็ตาม

รูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง จากการวิจัยพบว่ามีลักษณะความร่วมมือ 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบความร่วมมือภายในแต่ละกลุ่มบุคคลของโซ่อุปทานข้าว ได้แก่ 1) ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือกเป็นการรวมกลุ่มกันในเชิงการแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ปัจจัยการผลิตร่วมกัน เช่น การรวมกลุ่มเพื่อใช้น้ำต้นทุนด้วยกัน การรวมกลุ่มเพื่อยืมเมล็ดพันธุ์ข้าว เป็นต้น เป็นความร่วมมือแบบหลวมๆ ไม่มีกฎระเบียบรองรับ รวมกลุ่มโดยอิงพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้เคียงกัน 2) ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือกมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือกขึ้นในพื้นที่ เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกรณีที่ปริมาณข้าวไม่เพียงพอความต้องการสามารถประสานสมาชิกภายในกลุ่มให้ความช่วยเหลือกันได้ เป็นความร่วมมือแบบไม่เป็นทางการ อาศัยความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นหลัก 3) ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้ผลิตข้าวสารมีการรวมกลุ่มเป็นชมรมโรงสีข้าวในพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงแนวทางการดำเนินการเพื่อรองรับภัยพิบัติต่างๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อประกอบการธุรกิจ เป็นความร่วมมือที่เป็นทางการมากขึ้น มีข้อบังคับของชมรมเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงาน 4) ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ส่วนมากเน้นการให้ข้อมูลราคาการซื้อขายข้าวสารที่เปิดเผยต่อกันเพื่อให้การจำหน่ายข้าวสารในพื้นที่ไปในทิศทางเดียวกัน เป็นการอาศัยความคุ้นเคยกัน ความร่วมมือดังกล่าวเป็นแบบไม่เป็นทางการ

รูปแบบความร่วมมือระหว่างกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าว จากการวิจัยพบว่ากลุ่มบุคคลต่างๆ ในโซ่อุปทานข้าว ได้ร่วมมือกันในด้านต่างๆ ที่สำคัญ ดังนี้ 1) ด้านการวางแผนการผลิต ไม่ว่าจะเกิดภัยแล้งหรือไม่ก็ตาม การผลิตข้าวเพื่อการค้าจะต้องมีการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ในแต่ละฤดูกาลเพาะปลูกจำเป็นต้องมีการศึกษาแนวโน้มและทิศทางของตลาดว่าจะผลิตข้าวแบบใด ความต้องการของตลาดจะทำให้สามารถคาดการณ์ราคาของข้าวได้ กลุ่มผู้ผลิตและผู้จำหน่ายข้าวสารที่อยู่ในช่วงอุตสาหกรรมปลายน้ำของโซ่อุปทานข้าวจะรับทราบข้อมูลด้านความต้องการของตลาดมากกว่าขบวนการ จึงต้องให้ข้อมูลว่าตลาดมีแนวโน้มความต้องการข้าวแบบใด เพื่อที่ขบวนการจะได้วางแผนการผลิตให้สอดคล้องกัน และในกรณีที่เกิดภัยแล้งปัจจัยการผลิตในฤดูกาลต่อไปจะได้รับผลกระทบคือเมล็ดพันธุ์ข้าวและเงินทุนในการทำนา จึงต้องมีการรองรับความเสี่ยงดังกล่าวด้วยโดยกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือกและผู้ผลิตข้าวสารจะทำการกันเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้เพื่อเป็นทางเลือกให้ขบวนการในพื้นที่ได้ซื้อหรือกั๊ยืมในกรณีได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง รวมทั้งได้วางระบบมาตรการในการกั๊ยืมเงินลงทุนในฤดูกาลต่อไปหากขบวนการได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง 2) ด้านการควบคุมคุณภาพข้าว เนื่องจากคุณภาพข้าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่สามารถแข่งขันในตลาดได้ ไม่ว่าจะเกิดภัยแล้งหรือไม่ก็ตาม กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ภายในโซ่อุปทานข้าวจะมีการควบคุมคุณภาพข้าวตั้งแต่อุตสาหกรรมต้นน้ำถึงปลายน้ำโดยขบวนการจะคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีไม่มีการปลอมปนตั้งแต่เริ่มต้นการผลิตและมีระบบการบริหารจัดการการเก็บเกี่ยวในระยะเวลาที่เหมาะสมก่อนนำเข้าสู่กระบวนการรวบรวมข้าวเปลือกของกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือกที่จะควบคุมคุณภาพข้าวหลังการเก็บเกี่ยวโดยมีลานตากข้าวที่ประกอบด้วยเครื่องมือ อุปกรณ์ที่มีมาตรฐาน เพื่อส่งต่อไปให้ผู้ผลิตข้าวสารทำการสีข้าวด้วยระบบการผลิตที่ได้

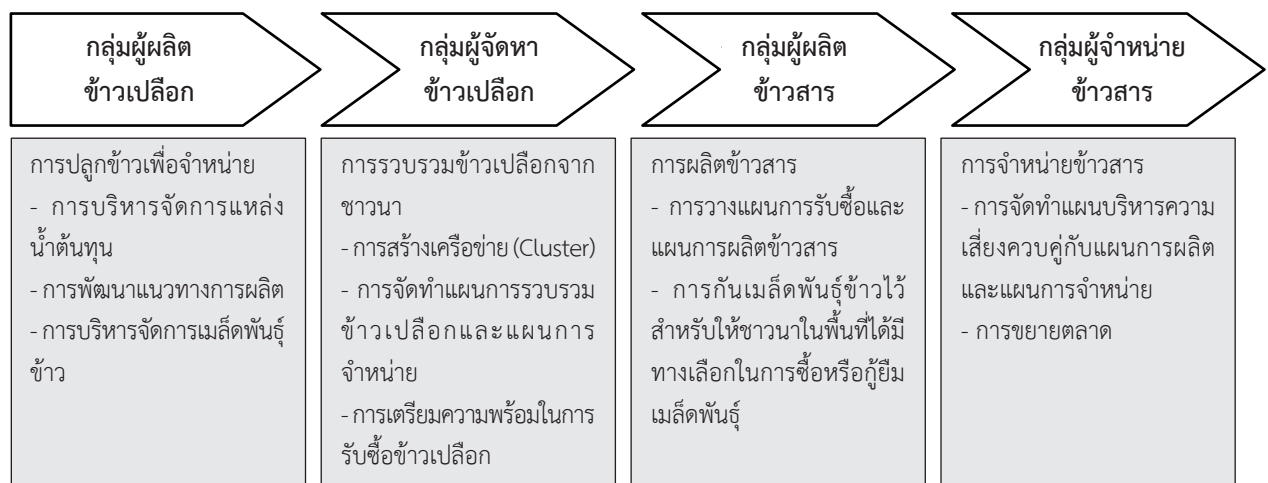

มาตรฐานสากล สร้างความเชื่อถือให้กับลูกค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศ และกลุ่มผู้จัดจำหน่ายข้าวสารมีระบบการจัดเก็บข้าวสารที่ปลอดภัยได้มาตรฐาน 3) ด้านการลดผลกระทบจากภัยแล้ง ในกรณีเกิดภัยแล้งที่ส่งผลให้ผลผลิตได้น้อยกว่าปกติหรือผลผลิตไม่ได้คุณภาพตามที่วางแผนไว้ ความร่วมมือในการเยียวยาภายในโซ่อุปทานข้าวคือการเปิดรับซื้อข้าวคุณภาพต่ำที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้งเพื่อนำไปใช้ในอุตสาหกรรมการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ก่อนจำหน่าย

รูปแบบความร่วมมือระหว่างกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวกับหน่วยงานภาครัฐ จากการวิจัยพบว่า กลุ่มต่างๆ ในโซ่อุปทานข้าวต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ ดังนี้ 1) กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือกต้องการให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจัดทำระบบชลประทานให้ทั่วถึง และในกรณีที่เกิดภัยแล้งชาวนามักจะได้รับผลกระทบโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือเมล็ดพันธุ์ข้าวและเงินทุนในการทำนาในครั้งต่อไปหากภาครัฐสามารถช่วยเหลือได้จะทำให้ลดต้นทุนการผลิตในฤดูกาลต่อไปได้ นอกจากนี้ยังต้องการความช่วยเหลือในการบริหารการเก็บเกี่ยวให้ทันเวลาเพราะปัญหาของรถเกี่ยวนวดข้าวในพื้นที่มีไม่เพียงพอ 2) กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือกต้องการให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสนับสนุนให้มีตลาดรองรับข้าวที่มีคุณภาพต่ำที่เกิดจากภัยแล้งและส่งเสริมให้มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวให้มากยิ่งขึ้นพร้อมทั้งหาตลาดรองรับการแปรรูปดังกล่าว 3) กลุ่มผู้ผลิตข้าวสารต้องการให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องส่งเสริมการตลาด 4) กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ต้องการให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสนับสนุนและส่งเสริมการส่งออก

อภิปรายผล

จากการศึกษาปัญหาและแนวทางการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้งในครั้งนี้ พบว่าสภาพอากาศที่มีความแปรปรวนจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเกิดความเสียหายได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยแล้งที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อการเพาะปลูกและมักจะทำให้เกิดขึ้นบริเวณเดิมๆ ซ้ำซาก ชาวนาจะได้รับผลกระทบมากที่สุดภายในโซ่อุปทานข้าว แนวทางการดำเนินการเพื่อให้อุตสาหกรรมข้าวดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องถึงกระบวนการผลิตสุดท้ายภายใต้ความสัมพันธ์ และบทบาทหน้าที่ของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวสรุปได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แนวทางการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง

แนวทางการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้ เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนให้โซ่อุปทานข้าวสามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างต่อเนื่องในภาวะที่เกิดภัยแล้ง ประกอบด้วยกลไก 3 ประการดังนี้

1) ด้านปัจจัยการผลิต กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือกให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำต้นทุน การพัฒนาแนวทางการผลิตและการบริหารจัดการเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ดังนั้น การประเมินผลกระทบที่เกิดจากภัยแล้งจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องดำเนินการว่าในพื้นที่นาของตนเองเคยได้รับผลกระทบจากภัยแล้งมากน้อยเพียงใดในปีที่ผ่านมา เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงก่อนนำไปแก้ปัญหา

การแก้ไขปัญหาของแหล่งน้ำต้นทุนสามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะคือ การดำเนินการขุดสระเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้หรือการขุดเจาะบ่อบาดาลในพื้นที่ด้วยตนเอง และการอาศัยหน่วยงานภาครัฐดำเนินการจัดหาแหล่งน้ำต้นทุนให้ การดำเนินการเองจะเป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิต ผู้เป็นเจ้าของนาจำเป็นต้องประเมินผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นว่ามีความคุ้มค่าหรือไม่ เพราะในบริบทของชาวนาแล้วควรมีการลดต้นทุนการผลิตให้มากที่สุดเพราะสินค้าเกษตรเป็นสินค้าที่มีราคาผันผวนค่อนข้างมาก หากประเมินแล้วว่าเป็นการเพิ่มต้นทุนที่ไม่สามารถรับได้ อาจมีการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อขุดเจาะบ่อบาดาลใช้ร่วมกัน บ่อบาดาล 1 บ่อ/5 ไร่ หรือขุดสระ 1 บ่อ/10 ไร่

สำหรับการอาศัยหน่วยงานภาครัฐในการจัดหาแหล่งน้ำต้นทุนให้ นั้น พบว่าควรเริ่มต้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพราะจะได้ให้ประชาชนในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน การขับเคลื่อนและผลักดันเรื่องแหล่งน้ำต้นทุนเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องนำเข้าสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นต้องเห็นว่าปัญหาของแหล่งน้ำต้นทุนเป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ต้องได้รับการแก้ไขในกรณีที่เกิดภัยแล้ง ซึ่งที่ผ่านมาจะประชาชนในพื้นที่จะให้ความสำคัญกับถนนหนทางเป็นปัญหาเร่งด่วน ไม่นำเรื่องแหล่งน้ำต้นทุนไปบรรจุในแผนพัฒนาท้องถิ่นเท่าใดนัก การบรรจุในแผนพัฒนานั้นแล้วหากเกินศักยภาพหรือเกินงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่นจะได้ของบประมาณจากส่วนราชการอื่นที่เกี่ยวข้องต่อไป ผลกระทบด้านปัจจัยการผลิตที่เกิดจากภัยแล้งอีกประการคือเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ต้องใช้ในฤดูกาลเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป จำเป็นต้องมีคุณภาพเนื่องจากการทำนาเพื่อการค้าต้องเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไม่มีการปลอมปนหรือมีการปลอมปน ทุกกลุ่มในโซ่อุปทานข้าวได้ตระหนักถึงความจำเป็นต้องมีการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดี โดยกลุ่มผู้ผลิตข้าวสารจะทำการกันเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ในกรณีเกิดภัยแล้งเพื่อให้กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือกได้มีทางเลือกในการจัดหาเมล็ดพันธุ์ได้มากขึ้น

2) ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ กลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวจำเป็นต้องมีการพัฒนาความรู้ภายในองค์กรกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้ในด้านการจัดการภัยพิบัติรวมถึงการวางแผนความต่อเนื่องทางธุรกิจกรณีเกิดภัยพิบัติขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางการดำเนินการ ลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ Low Sui Pheng (2010) Mansol, Alwi, & Ismail (2014) Bajgoric (2014) ที่ว่าการจัดการความรู้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จในการบริหารความต่อเนื่องทางธุรกิจ การจัดการความรู้ของกลุ่มต่างๆ ในโซ่อุปทานข้าวจะแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละกลุ่ม

ในส่วนของกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือกหรือชาวนาองค์ความรู้ส่วนใหญ่จะเป็นประสบการณ์ที่ถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้และการกลมกลืนทางสังคมที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ความรู้เหล่านี้จึงเลือนหายไปได้ง่ายการที่เกศนีย์การเรียนรู้ชุมชนขึ้นจึงเป็นสถานที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มเกษตรกร การได้ศึกษาตัวอย่างและการเห็นภาพจริงที่ศูนย์การเรียนรู้ จะสามารถนำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้ว่าสามารถทำตามได้หรือไม่ การเกิดปราชญ์ชาวบ้านในศูนย์การเรียนรู้จึงจำเป็นต้องมีการรวบรวมองค์ความรู้ของปราชญ์เหล่านั้นออกมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ องค์ความรู้ด้านการผลิตข้าวนอกจากต้องอาศัยประสบการณ์แล้ว เกษตรกรยังต้องอาศัยองค์ความรู้สมัยใหม่ เช่น การประเมินความคุ้มค่าทางธุรกิจ การวางแผนการผลิต การบริหารจัดการความเสี่ยง การบริหารต้นทุน การพัฒนาองค์ความรู้ของเกษตรกรจึงนับเป็นปัจจัยที่จะส่งผลให้โซ่อุปทานข้าวดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ก็มีความสำคัญเช่นกัน องค์ความรู้จำเป็นต้องสร้างขึ้นในทุกบทบาทหน้าที่ ผู้จัดหาข้าวเปลือกต้องมีความรู้ในเรื่องเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในการรับซื้อ มีความรู้เกี่ยวกับคุณภาพของข้าวเปลือก มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม ในขณะที่กลุ่มผู้ผลิตข้าวสารต้องมีความรู้ในเรื่องการผลิต การจัดเก็บ การบรรจุ เป็นต้น สำหรับกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสารควรมีความรู้ด้านการตลาด ด้านการส่งออก ด้านการค้ำระหว่างประเทศ เป็นต้น

3) ด้านการจัดทำแผน ตามหลักการบริหารจัดการภัยพิบัติการจัดทำแผนรองรับความต่อเนื่องทางธุรกิจเป็นหัวใจสำคัญ

ที่หน่วยงานจะต้องให้ความสำคัญ กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสารได้มีการจัดทำแผนการดำเนินการที่มีความชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร มีเนื้อหาและบริบทของการประเมินความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อธุรกิจขององค์กร มีการจัดทำแนวทางการดำเนินการลดความเสี่ยงไว้ในแผนต่างๆ มีลักษณะความสอดคล้องกับ Pheng et al. (2010) และ Pinta (2011) ที่เห็นว่าการจัดทำแผนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จในการบริหารความต่อเนื่องทางธุรกิจและมีความสอดคล้องกับ Karakasidis (1997); Iyer and Bandyopadhyay (2000); Botha and Von Solms (2004); Pitt and Goyal (2004), Lindström et al. (2010) ที่เห็นว่าการวิเคราะห์ผลกระทบทางธุรกิจมีความจำเป็นและสำคัญซึ่งจะเป็นปัจจัยที่ทำให้แผนมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ในการจัดทำแผนของกลุ่มต่างๆ ในโซ่อุปทานข้าวยังได้มีการการปรับปรุงแผนให้เป็นปัจจุบันอยู่มีความยืดหยุ่นสูงสามารถปรับแก้ได้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง สอดคล้องกับ Frost (1994) ; Karakasidis (1997) ; Botha and Von Solms (2004) ; Pitt and Goyal (2004) ; Tan and Takakuwa (2011) ที่เห็นว่าแผนที่ดีจำเป็นต้องมีการปรับให้เป็นปัจจุบันมีความยืดหยุ่นสูงสามารถปรับแก้ได้ตามสถานการณ์ สำหรับกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ปรากฏเอกสารแผนที่ชัดเจนอาจเป็นเพราะกระบวนการในการทำนาไม่มีความสลับซับซ้อนมากนักจะมีก็แต่ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติที่ลำพังชาวนาหรือเกษตรกรเพียงลำพังไม่อาจจัดทำแผนรองรับได้ ต้องมีภาคส่วนต่างๆ ให้การสนับสนุนจึงจะสามารถดำเนินการได้ 4) ด้านการรวมกลุ่มของกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร มีการรวมกลุ่มในการช่วยเหลือและให้ข้อมูลกันในภายในกลุ่ม ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินธุรกิจต่อเนื่องแบบ โอตาไก (Otagai Business Continuity) ที่เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาคเอกชน ในการเตรียมความพร้อมรับมือเหตุการณ์ภัยพิบัติ สามารถร่วมมือช่วยเหลือกันและกันเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติได้ แต่การรวมกลุ่มดังกล่าวยังไม่ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาทำงานแทนกันเต็มรูปแบบเหมือนการดำเนินธุรกิจต่อเนื่องแบบ โอตาไก (Otagai Business Continuity) เป็นเพียงแนวทางที่ช่วยเหลือกันตามความสมัครใจไม่มีการบังคับแต่กันว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่ให้ความช่วยเหลือกันได้ตามศักยภาพ

จากการศึกษารูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง สรุปลักษณะความร่วมมือได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบความร่วมมือภายในแต่ละกลุ่มบุคคลของโซ่อุปทานข้าว	รูปแบบความร่วมมือระหว่างกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าว	รูปแบบความร่วมมือระหว่างกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวกับหน่วยงานภาครัฐ
<ul style="list-style-type: none"> - ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือกเป็นการรวมกลุ่มกันในเชิงการแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ปัจจัยการผลิตร่วมกัน - ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก การสร้างเครือข่าย (Cluster) - ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร มีการรวมกลุ่มเป็นชมรมโรงสีข้าวใน - ความร่วมมือภายในกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร เน้นการให้ข้อมูลราคาการซื้อขายข้าวสาร 	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านการวางแผนการผลิต เพื่อวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด - ด้านการควบคุมคุณภาพข้าว เพื่อสามารถแข่งขันในตลาดได้ ไม่ว่าจะเกิดภัยแล้งหรือไม่ก็ตาม - ด้านการลดผลกระทบจากภัยแล้งเพื่อเยียวยาภายในกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก การสนับสนุนในการจัดหาแหล่งน้ำต้นทุนที่เพียงพอต่อการทำนาและจัดทำระบบชลประทานให้ทั่วถึง - กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก การสนับสนุนให้มีตลาดรองรับข้าวที่มีคุณภาพต่ำที่เกิดจากภัยแล้งและส่งเสริมให้มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์พร้อมทั้งหาตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ - กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร การส่งเสริมการตลาด - กลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร การสนับสนุนและส่งเสริมการส่งออก

แผนภาพที่ 3 รูปแบบความร่วมมือของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจ ของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง

ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการภัยแล้งของกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าว จำเป็นต้องอาศัยรูปแบบความร่วมมือทั้งภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับหน่วยงานภาครัฐควบคู่กันไป เพราะการบริหารจัดการภัยแล้งต้องบูรณาการการดำเนินงานในทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าว หรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ลักษณะความร่วมมือภายในกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวมักจะเป็นความร่วมมือแบบไม่เป็นทางการอิงผลประโยชน์ร่วมกันเป็นหลักอาศัยภูมิศาสตร์พื้นที่เดียวกันเป็นหลัก ความร่วมมือดังกล่าวมักจะไม่ได้รับการตอบสนองหากไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับสิ่งที่มากระทบ ลักษณะความร่วมมือระหว่างกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวก็เช่นเดียวกันเป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีอำนาจต่อใดๆ ระหว่างกลุ่ม สำหรับความร่วมมือที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดคือรูปแบบความร่วมมือระหว่างกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวกับหน่วยงานภาครัฐ เพราะมีศักยภาพด้านงบประมาณดำเนินการ แต่ลักษณะความร่วมมือดังกล่าวต้องผ่านกระบวนการได้มาซึ่งแผนการพัฒนาพื้นที่และแผนการใช้จ่ายงบประมาณจึงจะทำให้ความร่วมมือดังกล่าวประสบผลสำเร็จ

การบริหารจัดการภัยแล้ง มักจะเกินศักยภาพของกลุ่มบุคคลภายในโซ่อุปทานที่จะสามารถดำเนินการได้เพียงลำพัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการแหล่งน้ำต้นทุน ควรร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการบริหารจัดการ การสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย งบประมาณของจังหวัด/กลุ่มจังหวัด เพื่อแก้ไขปัญหาให้ได้มาซึ่งแหล่งน้ำและระบบชลประทาน นอกจากนี้ในความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐที่จะสามารถทำให้อุตสาหกรรมข้าวดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องยังต้องมีการพัฒนาด้านการผลิตเช่นการบริหารจัดการรูปแบบนาแปลงใหญ่โดยกลุ่มบุคคลในโซ่อุปทานข้าวรวมที่นาหลายๆ ที่เข้าด้วยกันและมีหน่วยงานภาครัฐส่งเสริมสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าว สนับสนุนเครื่องหยอดข้าว ให้ใช้หมุ่นเวียนในชุมชน การถ่ายทอดความรู้ให้มีการพัฒนาวิธีการผลิตข้าวเพื่อให้เกษตรกรรายย่อยมีความเข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้และสามารถลดต้นทุนการผลิตได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ลืมอุตสาหกรรมปลายน้ำของโซ่อุปทานข้าว คือต้องให้ความสำคัญกับตลาดค้าข้าว ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐในการขยายตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ ให้สามารถมีคู่ค้าทั้งภายในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น จึงจะทำให้โซ่อุปทานข้าวสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

เพื่อความต่อเนื่องทางธุรกิจของโซ่อุปทานข้าวในภาวะที่เกิดภัยแล้ง ผู้วิจัยเห็นว่าทุกกลุ่มในโซ่อุปทานข้าวควรมีแนวทางการดำเนินการและให้ความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวให้สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องทั้งในยามปกติและยามเกิดภัยแล้ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. จากผลการวิจัยพบว่ากลุ่มชาวนาเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางที่สุดมักจะได้รับผลกระทบโดยตรงจากภัยแล้ง ชาวนาจึงจำเป็นต้องดำเนินการเพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ตามแนวทางการบริหารจัดการภัยพิบัติจากความเสี่ยงสู่ความยืดหยุ่น (Vulnerability to resilience approach) เน้นความสามารถของชุมชนในการเข้าใจเกี่ยวกับภัยพิบัติและสามารถพลิกฟื้นคืนสู่สภาพเดิมได้อย่างรวดเร็วโดยให้ความสำคัญกับการสร้างศักยภาพของตนเองเพื่อขับเคลื่อนโซ่อุปทานข้าวให้สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง

2. การประเมินความเสี่ยง (Risk assessment) เพื่อป้องกันความเสี่ยง (Risk identification) ที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตในภาพรวมที่ลดต่ำลงหรือไม่ ชาวนาต้องทำความเข้าใจเหตุการณ์ปัจจุบัน และพิจารณาข้อมูลจากอดีตที่เคยผ่านมา เช่น ประวัติการเกิดภัยแล้ง สถิติภัยเกิดภัยแล้งมาประเมินความเสี่ยงดังกล่าว

3. กลุ่มผู้จัดหาข้าวเปลือก กลุ่มผู้ผลิตข้าวสาร และกลุ่มผู้จำหน่ายข้าวสาร ควรมีการประเมินผลกระทบทางธุรกิจ (Business Impact Analysis: BIA) ว่าหากเกิดภัยแล้งขึ้นกิจกรรมใดจะได้รับผลกระทบบ้าง เพื่อกำหนดกลยุทธ์ความต่อเนื่องทางธุรกิจให้สอดคล้องกับผลลัพธ์ที่ได้มาจากการวิเคราะห์ผลกระทบทางธุรกิจและการประเมินความเสี่ยงแล้วไปจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม

4. นอกจากปัญหาด้านภัยแล้งแล้ว ยังมีปัจจัยที่เป็นความเสี่ยงที่ทุกกลุ่มในโซ่อุปทานข้าวได้ให้ความสนใจว่าเป็นปัญหาสอดคล้องกันคือ ความเสี่ยงที่เกิดจากเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีการปลอมปน ความเสี่ยงเรื่องรถเกี่ยววนวดข้าวในพื้นที่ไม่เพียงพอทำให้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพข้าว ความเสี่ยงเรื่องความผันผวนของตลาดข้าวสารและยอดการจำหน่ายมีน้อย มีการแข่งขันในตลาดสูง สิ่งเหล่านี้

ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อโซ่อุปทานข้าวทั้งสิ้น ผู้ประกอบการจึงจำเป็นต้องทำการวิเคราะห์เพื่อนำมาจัดทำแผนการดำเนินงานที่รัดกุมยิ่งขึ้น

5. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการบริหารจัดการแหล่งน้ำต้นทุนเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดสำหรับการบริหารจัดการภัยแล้งควรแบ่งระดับการดำเนินการออกเป็น 3 ระดับ คือ

1) การดำเนินการเองของเกษตรกรคือการจัดหาแหล่งน้ำต้นทุนในพื้นที่นาของตนเองโดยการขุดสระหรือการขุดเจาะบ่อบาดาลเป็นต้น

2) การดำเนินการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเกษตรกรในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรพิจารณาความเสี่ยงและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวนาว่าเป็นกรณีที่สามารถช่วยแก้ไขได้หรือไม่เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการของแผนพัฒนาท้องถิ่นภายใต้งบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3) การดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำต้นทุน เช่น กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สำนักงานจังหวัด เป็นต้น เพื่อให้การสนับสนุนและพิจารณาวางแผนระบบโครงข่ายชลประทาน หรือการจัดหาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้ในยามวิกฤติ

6. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการควบคุมคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าว จากผลการวิจัยพบว่าหากเกิดภัยแล้งขึ้น ปัจจัยการผลิตที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุดคือเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจในโซ่อุปทานข้าว การควบคุมคุณภาพข้าวควรมีภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) การจัดทำเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยกลุ่มผู้ผลิตข้าวเปลือก (ชาวนา) โดยแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งปลูกข้าวเพื่อทำเมล็ดพันธุ์ในรอบฤดูกาลผลิตหน้า

2) การจัดทำเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยสหกรณ์การเกษตรส่งเสริมให้สมาชิกเข้าร่วมโครงการจัดทำเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อจำหน่ายกลับคืนให้กับสหกรณ์การเกษตร โดยกำกับดูแลและควบคุมคุณภาพจากสหกรณ์การเกษตร

3) การจัดทำเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์เพาะพันธุ์เมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการจัดทำเมล็ดพันธุ์ข้าว

4) โรงสีในพื้นที่กันเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพไว้ในกรณีเกิดภัยแล้ง

7. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ในการวิจัยครั้งต่อไปอาจมีการวิจัยโซ่อุปทานข้าวในพื้นที่จังหวัดอื่นหรือภูมิภาคอื่นที่มีความโดดเด่นในเรื่องอุตสาหกรรมข้าวเพื่อจะได้มีการเปรียบเทียบข้อมูลกับผลการวิจัยในครั้งนี้ว่าเหมือนหรือต่างกันอย่างไร เพราะด้วยบริบทของสภาพพื้นที่แต่ละแห่งอาจมีผลกระทบจากภัยธรรมชาติในลักษณะที่แตกต่างกัน แนวทางในความร่วมมือของโซ่อุปทานข้าว อาจมีความแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ อาจกำหนดประเด็นในภัยธรรมชาติที่เป็นปัญหาเร่งด่วนโดยตรงของพื้นที่ เพื่อให้สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการแก้ไขปัญหาได้ทัน่วงที

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการเกษตร.(2541). **ข้าววัฒนธรรมแห่งชีวิต**. สถาบันวิจัยข้าวกรมวิชาการเกษตร
- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย.(2557). **การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน**.
- จริญจิต เพ็งรัตน์ และ สุวัฒน์เจียรคงม้น. (2553). ข้าวเหนียวดำ: หลากประโยชน์ หลายแนวคิด เสริมเศรษฐกิจไทย สู่สากล.วารสารวิชาการข้าว. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 : หน้า 73-82
- จังหวัดร้อยเอ็ด .(2559). **แผนพัฒนาจังหวัดร้อยเอ็ดพ.ศ. 2557 -พ.ศ. 2560 ฉบับทบทวนใหม่** (รอบปีพ.ศ.2560)
- วราพงษ์ ชมภูภักดิ์ และ คณะ.(2554). การตรวจสอบความแปรปรวนทางพันธุกรรมของพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 ด้วยเครื่องหมายเมโลกุล. วารสารวิชาการข้าว. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 : หน้า 41-49
- สมนึก จงเสริมตระกูล และคณะ.(2558). ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย (GI) เพื่อตลาดสหภาพยุโรป:กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์. **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการข้าวและธัญพืชเมืองหนาว ประจำปี 2558**. จาก <http://brrd.in.th/main/images/stories/the-seminar-rice/2558/Ubonratchathani/010.pdf> (วันที่สืบค้นข้อมูล 9 มกราคม 2559)
- สมหมาย เลิศนา และคณะ.(2557). การเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวของเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระบบการผลิตข้าวนาหน้าฝนอย่างยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **การประชุมวิชาการข้าวกลุ่มศูนย์วิจัยข้าวภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจำปี 2557**. จากhttp://brrd.in.th/main/index.php?option=com_content&view=article&id=1298:-m---m-s &catid=104:-2557 &Itemid=37. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2559,
- Bajgoric, N. (2014). **Business continuity management: a systemic framework for implementation**. *Kybernetes*, 43(2),156-177.
- Botha, J., & Von Solms, R. (2004). A cyclic approach to business continuity planning. *Information Management & Computer Security*, 12(4), 328-337.
- Gibb, F., & Buchanan, S. (2006). A framework for business continuity management. *International Journal of Information Management*,26(2),128-141.
- Herbane, B. (2010). The evolution of business continuity management: A historical review of practices and drivers. *Business history*, 52(6), 978-1002.
- Iyer, R. K., & Bandyopadhyay, K. (2000). Managing technology risks in the healthcare sector: disaster recovery and business continuity planning. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 9(4), 257-270.
- Karakasidis, K. (1997). A project planning process for business continuity. *Information Management & Computer Security*, 5(2), 72-78.
- Lindström, J., Samuelsson, S., & Hägerfors, A. (2010). Business continuity planning methodology. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 19(2), 243-255.
- Mansol, N. H., Alwi, N. H. M., & Ismail, W. (2014).**Success Factors towards Implementation of Business Continuity Management in Organizations**.
- Pheng, L. S., Liu, J., & Sio, S. (2010). Business continuity management in large construction companies in Singapore. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 19(2), 219-232.
- Pinta, J. (2011). Disaster recovery planning as part of business continuity management. *AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics*, 3(4), 55-61.
- Pitt, M., & Goyal, S. (2004). Business continuity planning as a facilities management tool. *Facilities*, 22(3/4), 87-99.
- Sui Pheng, L., Jun Ying, L., &Kumaraswamy, M. (2010).Institutional compliance framework and business continuity management in mainland China, Hong Kong SAR and Singapore.**Disaster Prevention and Management: An International Journal**, 19(5), 596-614.
- Tan, Y., & Takakuwa, S. (2011). Use of simulation in a factory for business continuity planning. *International Journal of Simulation Modelling*, 10(1), 17-26.

